

20. ve 21. YÜZYILIN BAŞLARINA AİT DERS KİTAPLARINDA VERGİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME¹²

Murat Bayram YILAR^{1*}, İrfan Davut ÇAM^{2*}

¹Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

²Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

*bayram.yilar@omu.edu.tr, *irfan.cam@omu.edu.tr

⁺ORCID: 0000-0001-5889-3372, [^]ORCID: 0000-0002-0232-6376

Öz- Bu araştırmanın amacı, 20. ve 21. yüzyılın başlarında okutulan ders kitaplarında yer alan vergi konusunun ayrıntılarını karşılaştırmalı olarak inceleyerek yarının büyüklerine kazandırılmaya çalışılan vergi bilincini irdelemektir. Nitel bir yaklaşımın benimsendiği araştırmada, nitel veri toplama yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırmanın veri kaynaklarını, 8 adet ders kitabı teşkil etmektedir. Bunlardan dördü, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı iptidai mekteplerinde okutulan Musâhabât-ı Ahlâkiyye ... adlı ders kitaplarıdır. Diğerleri ise 21. yüzyılın başlarında 6. sınıflarda okutulan Sosyal Bilgiler ders kitaplarından oluşmaktadır. Bu ders kitaplarından araştırmanın amacı doğrultusunda toplanan veriler, içerik analizi tekniği kullanılarak çözümlenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, her iki zaman dilimine ait ders kitaplarında vergi konusunda önemli benzerlik ve farklılıklar bulgulanmıştır. Bütün bulgular tanım, içerik, gerekçe, meşrûiyet, mükellef ve sunum şeklinde kategorize edilerek karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler- Ders Kitapları, Musâhabât-ı Ahlâkiyye, Sosyal Bilgiler, Vergi Bilinci, Vergi Ödevi.

TAX IN TEXTBOOKS OF THE EARLY 20TH AND 21ST CENTURY:A COMPARATIVE EVALUATION

Abstract – The aim of this research is to examine the tax awareness that is tried to be gained to the elders of the future by analyzing comparatively the details of the tax issue in the textbooks of the early 20th and 21st century. In the study, in which a qualitative approach was adopted, document analysis, one of the qualitative data collection methods, was used. The data sources of the research consist of 8 textbooks. Four of them are textbooks named Musâhabât-ı Ahlâkiyye...(Lectures on Morality...) which were taught in Ottoman primary schools in the early 20th century. Others consist of Social Studies textbooks used in 6th grade in the early 21st century. The data collected from these textbooks in line with the purpose of the research were analyzed using content analysis technique. As a result of the analysis, important similarities and differences were found in the textbooks of both time periods regarding tax. All findings were categorized as definition, content, rationale, legitimacy, taxpayer and presentation and evaluated in a comparative manner.

Keywords – Textbooks, Musâhabât-ı Ahlâkiyye... (Lectures on Morality...), Social Studies, Tax awareness, Duty.

¹ Bu çalışmadaki verilerin bir kısmı 2019 yılında, Samsun'da düzenlenen Uluslararası 100. Yıl Eğitim Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Bu makalede yazarların katkı oranları birinci yazar %60, ikinci yazar %40'dır.

GİRİŞ

Bir arada yaşayan insanlar tarafından, ortak ihtiyaçların karşılanması için meydana getirilmiş bir organizasyon olan devlet, yüklediği kamu hizmetlerini yerine getirebilmek için finansal kaynaklara gereksinim duymaktadır. Bu finansal kaynakların başında ise Osmanlıcada *resim* ve *teklif*; çeşitli yabancı dillerde *impôt*, *taxe*, *steuer*, *impost*, *tax*, *duty* gibi kelimelerle ifade edilen vergi gelmektedir (Hançerlioğlu, 1993: 468; Yılar & Akdağ, 2017: 356). Devletin sunduğu kamu hizmetlerinin karşılığı olarak vatandaşların gelirleri oranında ödemek zorunda oldukları bir bedel olan vergi, toplumsal bütünlüğün simgesi olan devlet kurumunun devamlılığı için temel bir kaynak niteliği taşımaktadır (Özen, Altunoğlu & Öztornacı, 2015).

Vergi, ilk ortaya çıktığı zamanlarda zorunlu değil, gönüllülük esasına dayalıydı. Ancak zamanla çeşitli siyasi, sosyal ve ekonomik faktörlerin etkisiyle zorunlu bir ödeme şekline dönüşmüştür (Kaynar Bilgin, 2011). İnsanoğlunun var olduğu ilk zamanlarda sadece basit ve temel ihtiyaçlar söz konusu olduğu için toplu yaşam şeklinin gerektirdiği birtakım mal ve hizmetlere gerek duyulmamaktaydı. Fakat zamanla insanların birlikte yaşadığı toplulukların büyümesi ve geniş alanlara yayılması, daha karmaşık siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkilerin ortaya çıkması, ortak ihtiyaçların giderilmesini gerektirmiş ve dolayısıyla finansal kaynaklara ihtiyaç doğmuştur (Akdoğan, 2005). Söz konusu finansal kaynaklardan biri olan vergi, zamanla devletin fonksiyonlarını yürütülebilmesi için en önemli gelir kalemi olmuştur (Organ & Yegen, 2013; Turhan, 1998). Bugün ülkemizin toplam gelirlerinin %80'den fazlasını kamu gelirleri (vergiler, harçlar, resimler, şerefiyeler, parafiskal gelirler, kamu borçları, para işlemlerinden doğan gelirler, mali tekeller, yardım ve bağışlar, emlak ve teşebbüs gelirleri, fonlar ve diğer gelirler) içerisinde en çok vergilerden sağlıyor olması verginin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (Şahpaz, Akgül & Yardımcıoğlu, 2014).

Bununla birlikte vergiler, vatandaşların kullanılabilir gelirlerinde, servetlerinde ve harcamalarında daralmalara sebep olmakta ve aynı zamanda onların tasarruf yapabileme potansiyellerini azaltmaktadır. Bu nedenle vergi, bireyler tarafından genellikle bir külfet olarak görülmekte ve hoş karşılanmamaktadır. Bundan dolayı vergi ödemek her ne kadar sağlık, güvenlik ve eğitim gibi toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanmasında kanunî bir zorunluluk olsa da bazı yükümlüler vergi kaçırma ve vergiden kaçınma gibi çeşitli yollara başvurumaktadırlar (Kaynar Bilgin, 2011). Dünyadaki gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkenin ekonomisinde gözlemlenen vergi kaçırma ve kayıt dışı davranışlardaki artış, ekonominin dinamikleri üzerinde yarattığı aşınma ile dikkat çekici boyutta olup tehlike sinyalleri vermektedir (Koban & Fırat, 2007). Yıllardır birçok ülke, sıkı denetim ve yüksek cezaların olduğu vergi sistemleri oluşturarak bu sorunları bertaraf etmeye çalışmaktadır. Fakat son yıllarda anlaşılmıştır ki bu önlemlerden, kısmen etkili olsalar da uzun vadede istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Çünkü cezalar dışsal faktörlerdir ve katı olmaları yolsuzlukları tamamen azaltmayabilir. Örneğin, Çin ve Vietnam'da vergi dâhil birçok yolsuzluğun cezası idam

olmasına rağmen, bunlar yolsuzluğun hâlâ en yaygın olduğu ülkeler arasındadır (Huther & Shah, 2000). Oysa hem vergi bilgi ve bilincine sahip hem de vergi ödevi gibi önemli bir sorumluluğun farkında olan vatandaşlar yetiştirmek uzun vadede daha sorunsuz bir çözüm olarak görünmektedir. Başka bir deyişle küçük yaşlardan itibaren verginin ne olduğunu, niye alındığını, vergi ödemenin hem vatandaş hem de devlet açısından ne kadar önemli olduğunu kavramış duyarlı ve işlevsel vergi okuryazarı vatandaşlar yetiştirmek uzun vadede daha etkili bir çözüm olarak düşünülmektedir. (Yılar & Akdağ, 2017).

Bu anlamda, söz konusu vatandaş tipinin yetiştirilmesi için gerekli bilgilerin, eğitim hayatında önemli bir basamak teşkil eden ilkökul ve ortaokul sıralarında verilmesi önemli bir konudur (Demir & Cigerci, 2016). Ülkemizde bu konuya, Osmanlı geçmişinden bugüne büyük bir önem atfedildiği ve ders kitaplarına bu bağlamda büyük bir misyon yüklediği son derece açıktır. Konuya, söz konusu geçmişten başlanmak suretiyle ana hatlarıyla temas etmekte fayda vardır. Öncelikle belirtmek gerekir ki ayaklanmaların, savaşların art arda patlak verdiği ve haliyle ekonominin önemli sorunlarla yüzleştiği Osmanlı Devleti'nin son yılları, önemli bir gelir kaynağı olan vergi konusunda bilinç inşa etme gayretlerinin yoğunlaştığı bir zaman dilimi olmuştur. Bu konuda, 1908-1912 yılları arasında yürürlükte bulunan iptidai mektep programlarında yer alan *Ma'lûmât-ı Medeniyye ve Ahlâkiyye* dersi ile 1913 yılında hazırlanan yeni program doğrultusunda iptidai mekteplerde okutulmaya başlanan *Musâhabât-ı Ahlâkiyye ...* dersi ve bunlar için hazırlanan ders kitapları öne çıkmıştır. Bu ders kitaplarında, henüz eğitim hayatlarının başında bulunan çocuklara vergiye dair birçok ayrıntı anlatılmış ve kendileri vergi bilinciyle donatılmaya çalışılmıştır. Vergi vermek, birçok temel hak ve hürriyetlerin yanı sıra çocuklara öğretilen ana vazifelerden biri olmuştur (Çam, 2019).

Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi derslerinin *Sosyal Bilgiler* dersi adı altında birleştirildiği 1968 yılındaki program değişikliğine kadar vergiyle ilgili konular 1924, 1926, 1930, 1932 ve 1948 programlarında bazı küçük isim değişiklikleriyle *Yurt Bilgisi/Yurttaşlık Bilgisi* dersleri kapsamında okutulmuştur (Yılar & Tomal, 2018). 21. yüzyılın başlarına gelindiğinde, sosyal yaşamda aktif, üretken, iyi ve sorumlu vatandaş yetiştirme amacı taşıyan bir çalışma alanı olarak tanımlanan *Sosyal Bilgiler*'in de (Barth & Demirtaş, 1997; Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2006; Doğanay, 2008; Erden, T.Y: 8) konu bağlamında öne çıktığı özellikle vurgulanmalıdır.

Yapılandırmacı yaklaşıma göre hazırlanan 2005 ve sonrasında 2018'de güncellenen *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı*'nın özellikle "üretim, dağıtım ve tüketim" öğrenme alanı, vergi konularının öğretilerek vergi sorumluluğu ve vergi bilincinin kazandırılacağı bir alan olarak belirlemiştir. Bu alanda öğrencilerin ekonomi kavramları ile birlikte Türk ekonomisinin günümüz ve geçmiş yapısına ve bu yapıyı değiştiren etmenlere dair bir görüş oluşturmaları beklenmektedir. Bu amaçla özellikle 6. sınıfta günümüz Türk ekonomisinin yapısı, özellikleri ve

ekonomiyi etkileyen faktörler hakkında bilgiler verilir. Ülke kaynaklarıyla ekonomiyi geliştirmek için neler yapılması gerektiği konusunda çocukların düşündürülmeleri amaçlanır. Devletin doğal kaynakları ve vergileri nasıl kullandığı değerlendirilir (MEB, 2006). Yine bu sınıf seviyesinde yer verilen "SB.6.5.4. Vatandaşlık sorumluluğu ve ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereğini ve önemini savunur" (MEB, 2018) kazanımından dolayı özellikle 6.sınıf *Sosyal Bilgiler* ders kitapları vergi konusunda zengin bir içerikle hazırlanmıştır.

Ne var ki bu konuya eğilen zengin bir literatürden bahsetmek pek de mümkün değildir. Çam (2019), Doğan (1994) ve Üstel (2014) özellikle geçmiş ders kitaplarını temel alarak kaleme aldıkları çalışmalarının bir kısmını vergi konusuna hasretmişlerdir. Öte yandan, geçmişten günümüze Türkiye'de ve dünyada *Sosyal Bilgiler* ders kitaplarının öğretmen görüşleri (Bean, Zigmond & Hartman, 1994; Mentiş Taş, 2007; Nalçacı, 2011; Sever & Koçoğlu, 2013), içerik (Gordy & Pritchard, 1995; Tomal & Yılar, 2019; Wade, 1993), görsel tasarım (Şahin, 2014), öğrenme stratejileri (Tay, 2005), güncel konular (Demirkaya Gedik, 2008), edebî türlerin kullanımı (Kaymakçı, 2013), değerler (Kuş, Meray & Karatekin, 2013; Shaver, 1965), insan hakları (Kort, 2017; Moon & Koo, 2011), kelime öğretimi (Harmon, Hedrick & Fox, 2000; Hedrick, Harmon & Linerode, 2004), cinsiyet önyargısı (Sumalatha & Ramakrishnaiah, 2004), siyasî ve ideolojik temsiller (Anyon, 1978; Su, 2007) gibi pek çok konu açısından ele alındıkları, ancak vergi özelinde yakın bir ilgiden yoksun kaldıkları görülmüştür. Hatta *Sosyal Bilgiler* ders kitaplarını yalnızca vergi konusu özelinde ele alıp inceleyen ve geçmiş dönem ders kitaplarıyla karşılaştıran başka bir araştırmaya rastlanmamıştır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin son yılları olarak ifade edilebilecek olan 20. yüzyılın başlarında iptidai mekteplerde okutulan *Musâhabât-ı Ahlâkiyye ...* adlı ders kitapları ile 21. yüzyılın başlarında 6. sınıflarda okutulan *Sosyal Bilgiler* ders kitaplarının vergiye dair içeriklerine eğilmeyi ve bu doğrultuda elde edilen verileri analiz ederek karşılaştırmalı bir değerlendirme yapmayı amaçlayan bu araştırma ile literatürdeki söz konusu boşluk bir nebze de olsa doldurulmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Nitel bir yaklaşımın benimsendiği bu çalışmada, nitel veri toplama yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, resmî ya da özel kayıtların toplanması, sistematik olarak incelenmesi, analiz edilmesi ve değerlendirilmesinde kullanılan bir veri toplama yöntemidir (Ekiz, 2013). Bu yöntemle araştırmanın konusuna dair verilerin toplandığı başlıca kaynakları ise 8 adet ders kitabı teşkil etmiştir. Bunlardan dördü, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı iptidai mekteplerinde okutulan *Musâhabât-ı Ahlâkiyye ...* adlı ders kitaplarıdır. Diğerleri ise 21. yüzyılın başlarında 6. sınıflarda okutulan *Sosyal Bilgiler* ders kitaplarından oluşmaktadır. Adı geçen kitapların seçiminde vergi konusunu içermelerine ve eğitimden sorumlu resmî otoritelerin onayından geçmiş olmalarına dikkat

edilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen bu ders kitaplarına ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Araştırma Kapsamında İncelenen Ders Kitaplarına İlişkin Bilgiler

Sıra	Yazar adı	Kitap adı	Yayınevi/Yayın Yeri	Yıl
1	Ahmed Cevad	Musâhabât-ı Ahlâkiyye, Sıhhiyye, Medeniyye, Vatanîyye ve İnsânîyye (Devre-i Mutavassıta-2. Sene)	Matbaa-i Orhâniyye/Dersaadet	1332/1916
2	H. Natan & Midhat Sadullah	Yeni Musâhabât-ı Ahlâkiyye, Medeniyye, Tarihiyye, Diniyye, (Devre-i Mutavassıta-1. Sınıf)	Şirket-i Mürettebiyye Matbaası/İstanbul	1333/1917
3	Ali Seydi	Musâhabât-ı Ahlâkiyye (Devre-i Mutavassıta-2. Sınıf)	Şirket-i Mürettebiyye Matbaası/İstanbul	1333/1917
4	Ali Seydi	Musâhabât-ı Ahlâkiyye (Devre-i Mutavassıta-1. Sınıf)	Matbaa-i Orhâniyye/İstanbul	1334/1918
5	Erol Ünal Karabıyık	İlköğretim Sosyal Bilgiler-6 Ders Kitabı	Evren Yayıncılık/Ankara	2013
6	Komisyon	İlköğretim Sosyal Bilgiler-6 Ders Kitabı	MEB/Ankara	2015
7	Faruk Gökçalp Yılmaz vd.	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler-6 Ders Kitabı	MEB/Ankara	2018
8	Cengiz Yıldırım vd.	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler-6 Ders Kitabı	MEB/Ankara	2019

Bu ders kitaplarından araştırmanın amacı doğrultusunda toplanan veriler, içerik analizi tekniği kullanılarak çözümlenmiştir. Yaygın olarak kullanılan ve nitel bir araştırma tekniği olan içerik analizi, metinlerden (ya da diğer anlamlı şeylerden) kullanıldıkları bağlamlara göre tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımlar yapmaya yönelik bir araştırma tekniğidir (Krippendorff, 2004: 18). İçerik analizinde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım & Şimşek, 2013: 259).

Araştırmada, istatistiksel analizlerin yer almadığı bir tür nitel içerik analizi yapılmıştır. Kod ve kategoriler önceden oluşturulmamış; ders kitaplarının sunduğu verilere dayalı analizler esnasında ortaya çıkarılmıştır. Bu çerçevede, öncelikle araştırmanın veri kaynağını teşkil eden 4 adet Osmanlıca ders kitabının ilgili kısımları çevrilmiştir. Akabinde incelenen tüm ders kitaplarında "vergi, vergici, vergicilik, iane, imdadiye, resim, atıye, teklif veya teklîf" gibi sözcük birimleri taranmıştır. Ayrıca *Sosyal Bilgiler Öğretim Programı*'nda yer alan vergiye dair öğrenme alanları ve kazanımlar çerçevesinde adı geçen ders kitaplarındaki konular belirlenerek analizler yapılmıştır. Nihai olarak, söz konusu ders kitaplarının içerikleri öne çıkan özelliklerine, ortak ve farklı noktalarına göre değerlendirilmiştir. Toplanan veriler, çalışmada güvenilirliği sağlamak amacıyla iki alan uzmanı tarafından ayrı ayrı incelenerek içerik analizleri yapılmıştır. Bu analizlerin sonucunda, her iki araştırmacı tarafından elde edilen bulgular karşılaştırılmış ve bunların birbirleriyle tutarlı oldukları saptanmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın bu bölümünde konuyla ilgili olarak adı geçen ders kitaplarından elde edilen bulgular, *vergi* teması altında *tanım, içerik, gerekçe-meşrûiyet-mükellef* ve *sunum* şeklinde

hiyerarşik olarak kategorize edilmiş ve karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmiştir.

1. Vergi

1.1. Tanım

Bir konuya ilişkin kavram veya terimlerin tanımları, o konunun daha iyi anlaşılmasında son derece önemlidir. Özellikle çocukların eğitim hayatına adım attıkları süreçte birtakım kavram veya terimlerle ilk kez karşılaştıkları hesaba katıldığında, yapılan ya da yapılacak tanımların önemi bir kat daha artmaktadır. Bu durum, inceleme konusu olan her iki zaman dilimine ait ders kitaplarında göz ardı edilmemiştir. Vergi özelinde elde edilen bulgular, bunu doğrular bir mahiyettedir.

Musâhabât-ı Ahlâkiyye ... adlı ders kitaplarında yer alan bir tanıma göre vergi, "hepimize karşı yapılan hizmetlere mukâbil, herkesin vermeye mecbûr olduğu bir mikdâr para"dır (H. Natan & Midhat Sadullah, 1333/1917: 108). Bu tanımda vergi, öncelikle hizmet karşılığı olduğu vurgulanarak gerekçelendirilmiştir. Yani devlete vergi adı altında ödenen paranın esasen boşuna olmadığı işaret edilmiştir. Akabinde, herkesin bu parayı ödemeye mecbur olduğu belirtilerek, bütün vatandaşlar bir bakıma vergi mükellefi addedilmişlerdir. Söz konusu tanımın hemen sonrasında vergi payının, kişinin zengin veya fakir oluşuna göre değiştiği; parası fazla olanların çok, az olanların az vergi ödediği vurgulanarak (H. Natan & Midhat Sadullah, 1333/1917: 108) mükellefiyetin sınırlarına dikkat çekilmiştir.

Adı geçen ders kitaplarında vergi aynı zamanda, "milletin her ferdi için borç" (Ahmed Cevad, 1332/1916: 30) veya "bir nev' borç (...) hem de mukaddes bir borç" (Ali Seydi, 1334/1918: 128) ifadeleri kullanılarak tanımlanmıştır. Bu iki tanımda ise vergi ile borç arasında bir analogi kurulmuştur. Borcun, esasen "yerine getirilmesi gereken yükümlülük" veya "ödeme yükümlülüğü" (Hançerlioğlu, 1993: 34) olduğu düşünüldüğünde vergiye yüklenen anlam da ortaya çıkmaktadır. Vergi gibi bir borca, son tanımda aynı zamanda bir kutsiyet atfedilmiştir.

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında ise vergi ile ilgili birçok tanım tespit edilmiştir. Yapılan tanımlardan birine göre vergi, "devletin millet ve ülkeye karşı yerine getirmeye mecbur olduğu görevlerini yapabilmeleri için gereken giderlere bireyin katılma payıdır" (Komisyon, 2015: 114). Mustafa Kemal Atatürk tarafından yapıldığı kaydedilen bu tanımda, ayrıntı verilmeden devletin giderleri; yani verginin gerekçesi söz konusu edilmiş ve bireylerin bu giderleri yüklenmede pay sahibi oldukları ifade edilerek bu pay vergi addedilmiştir. Bu tanımın, *Musâhabât-ı Ahlâkiyye ...* adlı ders kitaplarında yer alan ilk tanımla benzerlik gösterdiği söylenebilir. Vergiye ilişkin bir diğer tanım da yine Mustafa Kemal Atatürk'e ait olduğu kaydedilen kısa bir açıklama metninde görülmüştür. Bu metinde geçtiği şekliyle vergi, "vatandaşın ödemesi gereken borcu" (Karabıyık, 2013: 98 ve 101; Yılmaz vd., 2018: 174) demektir. *Musâhabât-ı Ahlâkiyye ...* adlı ders kitaplarında yer alan son tanımlarda olduğu gibi bu tanımda da vergi ile borç arasında bir benzerlik kurulmuştur. Ayrıca vergiye ilişkin tanımların bizzat tarihe mal olmuş önemli bir

lider olan Mustafa Kemal Atatürk'ün diliyle yapılması, konuya atfedilen önemin kayda değer bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

"Devlet ile vatandaş arasındaki kuvvetli bir bağ" (Yılmaz vd., 2018: 174) olduğu ifade edilen vergi, aynı zamanda "çalışan ve maddi geliri olan vatandaşların gelirlerinin bir kısmını devlete vermeleri" (Yıldırım vd., 2019: 180) biçiminde de tanımlanmıştır. Bu tanımda ise *Musâhabât-ı Ahlâkiyye ...* adlı ders kitaplarında yer alan ilk tanımdaki "herkes" vurgusundan farklı olarak özellikle çalışan ve maddi geliri olan vatandaşların mükellefiyetlikleri ile bunun sınırı söz konusu edilmiştir.

1.2. İçerik

Kısa ve öz tanımlarla verginin ne olduğu konusunda bilgilendirilen çocuklar, aynı zamanda verginin içeriğine de vakıf kılınmışlardır. *Musâhabât-ı Ahlâkiyye ...* adlı ders kitaplarında bu bağlamda iki vergi türü söz konusu edilmiştir. Bunlardan birincisi, "bilâ-vâsita", yani "doğrudan" vergiler olmuştur. *A'şâr, aġnâm, emlâk, temettu'* vergileri ile *tarik bedeli* bu tür vergilerin en önemlileri olarak sıralanmış ve her biri tek tek ayrıntılandırılmıştır (Ahmed Cevad, 1332/1916: 30-33. Ayrıca bkz. Ali Seydi, 1333/1917: 13-14). Hatta bu tür vergiler, bir anne ve çocukları arasında geçen diyalogla somutlaştırılarak daha da anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır (H. Natan & Midhat Sadullah, 1333/1917: 105-109).

Anılan ders kitaplarında söz konusu edilen ikinci vergi türü ise "bi-l-vâsita"; başka bir deyişle "dolaylı" vergilerdir. *Gümrük resmi*, bu tür vergilerin en önemlisi olarak takdim edilmiş ve ayrıntısına temas edilmiştir. Bunun dışında *müskirât, tütün, sayd (av), ipek, damga ve tuz resimleri* de bu kapsam da sayılmış, özellikleri ve önemleri tek tek açıklanmıştır (Ahmed Cevad, 1332/1916: 34-37. Ayrıca bkz. Ali Seydi, 1333/1917: 13-14). Birinci tür vergilerde olduğu gibi ikinci tür vergilerin de anlaşılabilirliğini arttırmak için bir anne ile çocukları arasında geçen diyaloga yer verilmiştir. Diyalogda, çocukların da aslında dolaylı olarak vergi ödedikleri anlatılmaya ve bu bağlamda kendilerinde bir vergi bilinci inşa edilmeye çalışılmıştır:

(...) Bunlardan mâ-adâ, bi-l-vâsita vergiler de vardır; bunlara öyle denilmesinin sebebi şudur ki, hükümet bu vergileri vâsita ile yani siz hissetmeksizin alır. Mesela: Sen Adnan, bi-l-vâsita vergideki hissene veriyorsun. (...) Yiyiyoruz, içiyoruz, elbiselerimiz de var; işte bunları alırken o vergiyi veriyoruz. Adnan sen de mesela şekeriden şeker alırken bi-l-vâsita vergideki hissene vermiş oluyorsun. (...) Hükümet, senden bu parayı doğrudan doğruya isteyeceğine, başka bir vâsita ile alır. Mesela: Sen şekerçi dükkânına gidüb, yirmi paralık şeker alırsın; fakat şekerçi bu güzel akideleri yapmak için şeker muhtacdır. Bu şekerçi dışarıdan getirir ve bunu getirtirken hükümete vergi vermeye mecbûrdur. Bu vergiyi tahsil eden kişilere "gümrük me'mûru" denir. Gümrük me'mûrları, şekerçiye mesela derler ki "siz, dışarıdan şeker getirtmişsiniz; bir çuval şeker için on guruş gümrük resmi vermeniz lazımdır". (...) Şekerçi kârını gâib etmemek için satacağı şekerlerin fiyatını artırır. Mesela: Şekerçi gümrük vergisi vermemiş olsa idi yirmi akideyi on paraya alacaktın... Halbûki yirmi akideyi yirmi paraya

alamıyorsun.. İşte bu sûretle sen de bi-l-vâsita vergini ödemiş oluyorsun. Tütün, ipek, dantelâ ve kumaşlar için de böyledir (H. Natan & Midhat Sadullah, 1333/1917: 110-112).

Vergi türleri konusunda, *Musâhabât-ı Ahlâkiyye ...* adlı ders kitaplarına nazaran *Sosyal Bilgiler* ders kitapları ayrıntıdan uzak ve daha sade bir görünüm arz etmektedirler. Ders kitapları hazırlanırken esas alınan öğretim programlarının felsefesinin ve temel aldığı yaklaşımın bu konuda belirleyici olduğu söylenebilir. Bilindiği gibi yapılandırmacı yaklaşımla birlikte çocuklara kapsamlı bilgileri hazır bir şekilde sunmak yerine, onların daha ziyade düşünerek ve araştırarak bilgiye ulaşmaları ve bu bilgileri zihinlerinde yapılandırmaları öngörülmüştür. Ders kitaplarının vergi türleri konusunda arz ettiği görünüm, bu çerçevede makul görülmelidir. Nitekim *Musâhabât-ı Ahlâkiyye ...* adlı ders kitaplarında ayrıntılı olarak temas edilen vergi türleri, incelenen *Sosyal Bilgiler* ders kitaplarından birinde genel hatlarıyla ele alınmıştır. Bu kitapta vergiler, ödeme şekillerine göre *dolaysız* ve *dolaylı* olmak üzere iki tür halinde kategorize edilmiştir. Bunlardan ilki, gelir ve servet üzerinden alınan vergiler olarak tanımlanmıştır. Vatandaşların bu tür vergileri, www.gib.gov.tr adresini kullanarak Genel Ağ üzerinden veya vergi dairelerine başvurarak ödeyebilecekleri belirtilmiştir. *Dolaylı* vergiler ise satın alınan ürünlerden tahsil edilen vergiler şeklinde tanımlanmıştır. Ülke ekonomisinde önemli bir yere haiz olduğu belirtilen bu tür vergilerin düzenli bir şekilde toplanabilmesi için vatandaşların alışverişten sonra mutlaka fiş veya fatura almaları gerektiği önemle hatırlatılmıştır (Yılmaz vd., 2018: 174). Fiş veya faturalar, hem alınan ürünün fiyatını hem de bu ürün üzerinden devlete ödenen verginin (KDV-Katma Değer Vergisi) miktarını gösteren bir belge olarak tarif edilmiştir. Resim-1 kullanılmak suretiyle bu belgelerden biri görünür kılınmış ve belgede yer alan rakamlar hakkında bilgi verilmiştir. (Komisyon, 2015:114). Alışverişlerde belge alınması halinde, ödenen verginin kamu hazinesine aktarılmasının sağlanacağı, yapılan işlemlerin kayıt altına alınacağı ve vergilendirileceği, kamu hizmetlerinin daha sağlıklı yürütülmesine katkı sağlanmış olacağı, tüketici olarak sahip olunan hakları kullanmak gerektiğinde elde geçerli bir belgenin bulunacağı ve en önemlisi vatandaşlık görevinin yerine getirilmiş olacağı kaydedilmiştir. Bu çerçevede, fiş veya fatura almanın ne kadar önemli olduğu dikkatlere sunulduğu gibi bu konuda sergilenecek aksi tutum veya davranışların ne anlama geldiği de ihmal edilmeden açıklanmış ve gerekli ikazlarda bulunulmuştur (Yıldırım vd., 2019: 181).

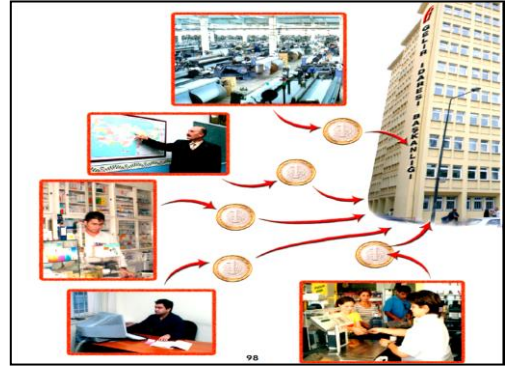
TYİ GÜNLER Sosyal Pazarlama Ticaret Gıda San. A.Ş. Tel: 0312 312 12 Beşevler / ANKARA Ankara V.D. 1234567890		
TARİH: 14.06.2010		
SAAT: 16.14		
FİŞ NO: 0059		
>09977144568	SÜT	%01 *0,25
ARA TOPLAM		*0,25
>09977144572	EKMEK	%01 *0,50
>09977144595	KIRAZ 1KG	%08 *2,99
TOPLAM		*3,74
NAKİT		*3,74
00152400100000591974		
DK10043010-1		

Resim-1: Alışveriş Fişi

Verginin sadece alışveriş sonrasında alınan fiş veya faturalarla ödenmediğinin belirtildiği bir diğer ders kitabında, çalışanların aldıkları ücretin ve üretim yapanların elde ettikleri kazançlarının bir kısmını vergi olarak ödedikleri kaydedilerek, hatta gelir vergisi rekortmenleriyle ilgili bir gazete haberine yer verilerek bir bakıma vergi türlerine temas edilmiştir (Komisyon, 2015:114-115). Bir başka ders kitabında ise Resim-2 ile devletin vergi kaynakları görselleştirilerek ve bir öğrencinin vergi konusunda babasına yazdığı mektubun bir kısmına yer verilerek vatandaşın ödediği vergilerin neler olduğu anlatılmaya çalışılmıştır (Karabıyık, 2013: 98, 101).

1.3. Gerekçe, Meşrûiyet ve Mükellef

Eğitim hayatının başında bulunan çocukların verginin mantığını kavrayarak ikna olmalarını sağlamak ve bu bağlamda kendilerinde vergi vermeye yönelik olumlu bir bakış açısı inşa etmek, gerekçe sunmayı; başka bir deyişle devlete vergi ödemeyi gerektiren nedenleri açıklığa kavuşturmayı ve bu çerçevede konuyu meşrû bir temele dayandırmayı önemli kılmaktadır. Vergiye ilişkin bu husus da diğerleri gibi araştırma kapsamında incelenen ders kitaplarında önemle gündeme getirilmiştir. Söz gelimi, *Musâhabât-ı Ahlâkiyye....* adlı ders kitaplarında tespit edilen vergi tanımlarından ilkinde, devlete ödenen verginin esasen "hepimize karşı yapılan hizmetlere mukâbil" olduğu belirtilerek bir gerekçelendirme yapılmıştır.

Resim-2: Devletin Vergi Kaynakları

Öte yandan, gerekçe olarak söz konusu edilen hizmetlere dair önemli ayrıntılara yer verilmiştir. Genellikle gündeme getirilen hizmet alanları adalet, güvenlik, eğitim, bayındırlık, sağlık, ticaret, sanayi ve ziraat olmuştur. Bu alanların kayda değer bir bölümünün anıldığı aşağıdaki satırlar, konu açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir:

Hükümet tevzi'-i adâlet için mahkemeler te'sisine, hâkimler nasbına, jandarmalar istihdâmına, vatanın müdâfaasını te'mîn için mükemmel ve muntazam bir ordu ile donanma vücûda getirmeye; ahâlinin servet ve refâhını, saâdet ve irfânını te'mîn için de mektebler açmağa, muhtelif müesseseler vücûda getirmeye, mükemmel yollar yapdırmağa mecbûrdur. Hükümet daha birçok vezâif ile muvazzafdır. Bütün bu vazifeler ise milyonlarla lirâlar sarfına bağlıdır. (...) Hükümet, bu paraları "vergi" nâmıyla milletten alır (Ahmed Cevad, 1332/1916: 29).

Bu ve buna benzer gerekçelerin sunumuyla esasen kamusal hizmetlerin icra edilmesine yönelik olduğu kayıt altına alınarak bir bakıma meşrûiyeti de tesis edilen vergi, "(...) tamâmiyle şerîata muvâfıktır. Zaman-ı saâdetde ümmetden zekât-ı şer'î alınırdı. O zamanın hazine-i mâliyyesine (Beyt-ül Mâl-ı Müslimîn) denirdi. Tebaadan olub gayr-i müslim bulunanlardan da cizye nâmıyla bir vergi alınırdı" (Ali Seydi, 1333/1917: 20) ifadeleriyle hem İslâmiyet'e ait hükümlere baştan sona uygun olduğu hem de oldukça eski zamanlardan beri tahsil edildiği vurgulanarak yine meşrû bir zemine oturtulmuştur. Öte yandan, meşrûiyetle idare olunan memleketlerde verginin ancak kanunla düzenlenebileceği belirtilerek kanuna dayalı vergilendirme vurgusu yapılmıştır (Ahmed Cevad, 1332/1916: 28). Kanunların halkın temsilcilerinden oluşan bir meclis tarafından hazırlandığı dikkate alındığında, bu vurgu ile bir taraftan vergilendirmede temsil ve hukukun üstünlüğüne, diğer taraftan hükümdarın, kanun yapıcı olan meclisin onayını almadan keyfi olarak vergi koyamayacağına işaret edildiği son derece açıktır.

Bu doğrultuda her mükellefin kanunla tayin edilen vergisini ödemesi gerektiği savunulmuştur. Vergisini tamamıyla ödeyen mükellefler, "hamiyyetli" ve "vatanperver" addedilerek yüceltilmişlerdir. Ödemesi gereken vergiyi saklayan, vermek istemeyen ve eksik veren kimseler ise "hâin" ve "alçak" ifadeleri kullanılarak olumsuzlanılmışlardır (Ali Seydi, 1334/1918: 127-128). Vergi vermemek için hileye başvurmak, vergisini eksik yazdırmak, büyük bir hırsızlık yapmakla eş değer sayılmıştır. Bir kişiye olan borcun aksine, vergi gibi büyük ve kutsî bir borcun ödenmemesinin veya eksik gösterilmesinin bütün millete kötülük yapmak anlamına geldiği belirtilmiş (Ahmed Cevad, 1332/1916: 28-29), hatta bu gibi davranışların üreteceği pek çok olumsuz sonuca dikkat çekilerek muhatap kitle bizzat ikaz edilmiştir (Ali Seydi, 1333/1917: 17-18; H. Natan & Midhat Sadullah, 1333/1917: 112-113):

Kaçakçılık yapanlar, hükümetten ve herkesden para çalmış olurlar, eğer bunlar hisselerini vermezlerse onların yerine başkalarının daha

çok para vermeleri lazımdır. Âdi hırsızlar, herkesin cebindeki parasını çalarlar. Kaçakçılar ise yalnız bir kişinin değil, aynı zamanda birçok kimselerin paralarını çaldıkları için hırsızlardan daha fenâdırlar. Herkes bunlar gibi hareket etse, hükümet ne olurdu? Jandarmaların, askerlerin parasını kim verecekti? Vatanımızı kimler müdâfaa ederdi? (...) Vergisini vermeyen veya tahsildârları aldatarak az para veren veyahûd hükümetden kaçırın adam (...) hem kanûnen hem ahlâken mes'ûl olur. (...) Eğer biz vergilerimizi vermezsek devletin hazinesi boş kalır. Boş, fakir bir hazine ile asker, jandarma, polis beslenebilir mi? Donanma hazırlanabilir mi? Bunlar beslenmez, yapılmaz ise vatanımızı düşmanlar alır, malımızı, mülkümüzü yağma eder. Elimizde bir şey kalmaz. (...) Allah göstermesün vatana düşman hücum edecek olursa bütün varımız elimizden gider.

Sosyal Bilgiler ders kitaplarından da bu kategoriye ilişkin aşağı yukarı benzer bulgular elde edilmiştir. Vergi gerekçelendirilirken genellikle *Musâhabât-ı Ahlâkiyye* ... adlı ders kitaplarında olduğu gibi kamusal hizmetlere odaklanılmış; hatta güçlü ülke=güçlü ekonomi denklemi kurularak verginin bu denklemde önemli bir yere haiz olduğu vurgulanmıştır. Farklı yazarların kaleminden dökülen aşağıdaki satırlarda bu yaklaşım son derece açıktır:

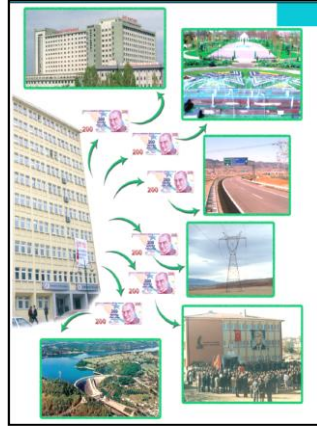
Vergi vermek bir vatandaşlık görevidir. Çünkü devlet, vergi gelirleri ile vatandaşlarına yol, köprü, baraj, hastane, okul yaptırır; suyumuzun ve elektriğimizin evlerimize ulaşmasını sağlar. Güçlü bir ülke olmanın yolu güçlü bir ekonomiye sahip olmaktan geçer. Bu ekonomik gücün önemli bir bölümü de vatandaşların ödediği vergilerden oluşmaktadır. Bunun için bütün vatandaşların bu bilinçte olması ve vergisini düzenli ödemesi gerekmektedir (Yıldırım vd., 2019: 181). Devletin eğitim, sağlık, güvenlik ve adalet gibi temel hizmetleri yerine getirmek için yaptığı harcamaların önemli bir kaynağı topladığı vergilerdir. Bu toplanan vergilerin ülke ekonomisinin gelişmesine de katkısı vardır. Örneğin, devletin topladığı vergilerle yatırdığı bir yol veya bir liman, ticaretin gelişmesini sağlar. Böylece bir sanayici veya bir esnaf, devlete ödediği verginin karşılığında daha fazlasını kazanabilir (Komisyon, 2015: 115).

Bütün bu gerekçeleri, konuyu daha eğlenceli kılmak adına yer verilen ve bir örneği aşağıda bulunan şairlerin dizelerinde (Yılmaz vd., 2018: 175) ya da anlaşılabilirliği artırmak üzere ayrıntıların görselleştirildiği Resim-3'te (Karabıyık, 2013: 99) de görmek mümkündür. Vergi, üzerine temellendirildiği bu gerekçelerle aynı zamanda meşrûlaştırılmıştır. Hatta tarihin her döneminde devletlerin çeşitli kamu hizmetlerini yerine getirebilmek için vatandaşlarının maddî kaynaklarına gereksinim duydukları ve bunu da vergilerle sağladıkları

kaydedilerek bu meşrûiyet zemini bir anlamda tahkîm edilmiştir. Bu doğrultuda farklı örnekler başvurulmuştur. İlk Çağ medeniyetlerinden Sümerlilerin şehrin ortak ihtiyacını karşılayabilmek için kazançlarının bir kısmını vergi olarak vermeleri, Osman Gazi'nin "*her kim pazarda satış yapıp para kazanırsa bunun iki akçasını versin, satamazsa bir şey vermesin*" fermanıyla Osmanlı Devleti'nde ilk vergi uygulamasını başlatması, 23 Nisan 1920 tarihinde açılan TBMM'de kabul edilen ilk kanunun vergi kanunu olması (Yıldırım vd., 2019: 180) bu örneklerin başlıcaları olmuştur.

İncelenen *Sosyal Bilgiler* ders kitaplarının tamamında, aynı zamanda 1982 Anayasası'nın 73. maddesinde geçen "*herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür...*" (Karabıyık, 2013: 100; Komisyon, 2015: 114; Yıldırım vd., 2019: 180; Yılmaz vd., 2018: 174) hükmüne yer verilmiştir. Vergi ödevine ilişkin bu hükümde bir taraftan verginin gerekçesi ve dolayısıyla meşrû dayanağı söz konusu edilirken, diğer taraftan malî güce dikkat çekilerek vergide adalet vurgusu yapılmıştır. Bu vurgu, söz konusu maddenin devamı olmak üzere sadece bir ders kitabında tespit edilen "*vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır*" (Yıldırım vd., 2019: 180) hükmüyle takviye edilmiştir. Bu hükümle ilgili merciyeye vergi yükünün dağılımında adaleti ve dengeyi sağlama sorumluluğu yüklendiği ayrıca vurgulanmalıdır.

GÜÇLÜ DEVLET	
Uçak, gemi, helikopter	Sokaklarda yoksullarım,
Vergimden destek bekler.	Şehirler arası yollarım,
Dağlica da Mehmetçikler	Işık görmemiş ellerim
Vergimden destek bekler.	Vergimden destek bekler
Okul, cami, üniversite	Uçaklarda pilotlarım,
Canı yanan bin bir hasta.	Öğrenciler kitaplarım,
Kardelenler her gün deste	Aşevinde muhtaçlarım
Vergimden destek bekler.	Vergimden destek bekler.
Polislerle güvenliğim,	Şehir şehir, ilçe ilçe
Sanatçılarla tüm şenliğim,	Devleti işleten bütçe,
Kültürümle öz benliğim	Güçlü devlet, güçlü ülke
Vergimden destek bekler.	Vergimden destek bekler.

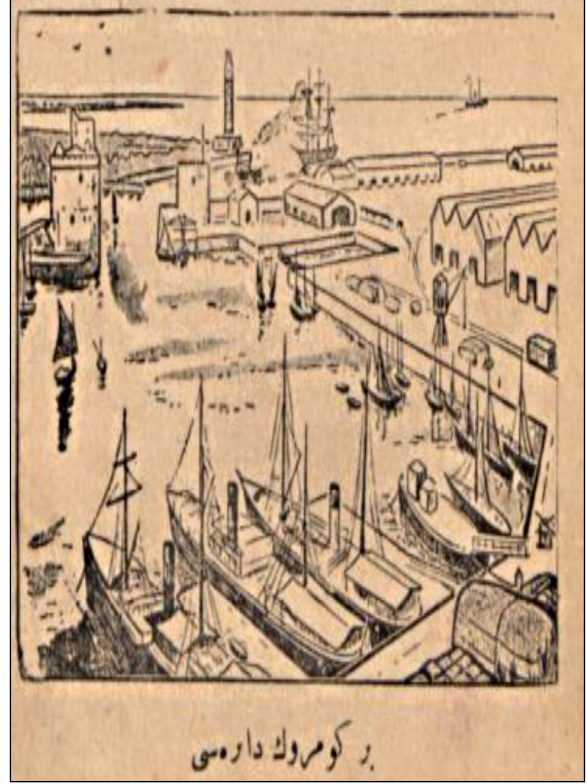
Resim-3: Kamu Hizmetleri

1982 Anayasası'nın ilgili hükmü doğrultusunda vergi vermek, bir vatandaşlık sorumluluğu/görevi olarak kayıt altına alınmıştır. Kalkınmış ülkelerin temelinde bilinç sahibi vatandaşların ödedikleri vergilerin yattığı belirtilerek güçlü bir Türkiye meydana getirebilmek için vergi vermenin bir sorumluluk olduğunu hatırlatmak gerektiği salık verilmiştir. Bu anlamda, vergisini ödeyen bir mükellef, hem vatandaşlık sorumluluğunu/görevini ifa etmiş hem de ülke ekonomisine katkıda bulunmuş sayılarak yüceltilmiştir (Komisyon, 2015: 114-115). Vergisini vaktinde ve kanunlara uygun bir biçimde ödeyen vatandaşların devlet tarafından onurlandırıldıkları da kaydedilerek bu konuda aynı zamanda teşvik edici bir yaklaşım benimsenmiştir. Bununla birlikte, vergisini vermeyen veya eksik ödeyen mükelleflerin ise kanunlara uygun olarak cezalandırıldıkları ifade edilerek

yarının yetişkinlerine bir nevi ikazda bulunulmuştur (Karabıyık, 2013: 100).

1.4. Sunum

Oldukça zor ve karmaşık olan vergi konusunun, aynı zamanda çocukların anlayabilecekleri düzeyde basitleştirilerek sunulması da son derece önemlidir. Bu konuda, incelenen her iki zaman dilimine ait ders kitaplarında önemli farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Osmanlı iptidai mekteplerinde okutulan *Musâhabât-ı Ahlâkiyye...* adlı ders kitaplarında konu, daha ziyade diyaloglara ve düz anlatıma dayalı olarak sunulmuştur. Bu kitaplarda Resim-4 (Ali Seydi, 1333/1917: 15) dışında konuya dair herhangi bir görsel tespit edilmemiştir.

Resim-4: Bir Gümrük Dairesi

Örneklendirmelerin de yapıldığı bu ders kitaplarında aynı zamanda konuya yönelik değerlendirme amaçlı birtakım klasik sorular kullanılmıştır. Nitekim çocuklar, kendilerine yöneltilen "*Vergi nedir? Fakirler, zenginler kadar vergi verirler mi? Bilâ-vâsıta vergi nedir? Bi-l-vâsıta vergi nedir? Bi-l-vâsıta vergiler nasıl verilir?*" (H. Natan & Midhat Sadullah, 1333/1917: 109, 113), "*Hükümetin ne gibi masrafları vardır? Hükümet bu masrafları kimlerden alır, millet bu masrafları ne nâm ile verir? Hükümet herkesden istediği kadar para alabilir mi? Vergi nasıl tarh olunur? Vergiyi vermek herkes için mecbûrî midir? Niçün? Vergiyi eksik yazdırmak nasıl bir harekettir? Vergiyi eksik vermek için hükümeti aldatmak nasıl bir harekettir?*" (Ahmed Cevad, 1332/1916: 30), "*Gümrük resmini hükümetin arttırması iyi midir, fenâ mıdır? Vergisini vermeyen veya az yazdıran hırsız sayılır mı?*" (Ali Seydi, 1333/1917: 15, 20)

gibi sorularla verginin tanımı ve türleri, hükümetin yapmakla mükellef olduğu hizmetler ve bu doğrultuda yaptığı masraflar, vergi koymak ve vergi vermek gibi konularda düşünmeye sevk edilmişlerdir.

Konu bağlamında adı geçen ders kitaplarında dikkat çeken bir diğer nokta ise bir lûgatçeye; yani kısa bir sözlüğe yer verilmesi olmuştur. Sözlükte, konu metninde geçen birtakım kavramların ne anlama geldiği kısaca açıklanmıştır (Ali Seydi, 1333/1917: 15, 20; Ali Seydi, 1334/1918: 132) Bu sayede konunun anlaşılabilirlik düzeyinin artırılmaya çalışıldığı söylenebilir.

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında ise konu daha yüzeysel ve sade bilgilere dayalı olarak sunulmuştur. Ancak bu bilgiler çeşitli şekillerde desteklenerek zenginleştirilmiştir. Konu, öncelikle "vergi verelim" (Komisyon, 2015: 114), "daha iyi bir Türkiye için vergi" (Karabıyık, 2013: 98), "vergilerimiz kazançlarımızdır" (Yıldırım vd., 2019: 180) veya "vergilerimizle aydınlarımıza" (Yılmaz vd., 2018: 174) gibi muhatap kitleye önemli mesajlar veren dikkat çekici/çarpıcı başlıklarla başlatılmıştır.

Öte yandan, hem içeriği destekleyici hem de kalıcı öğrenmeyi sağlayan görsel malzemeler de bu konuda işlevsel bir rol oynamıştır. Resimler, bu malzemelerin başında sayılabilir. Bir kaç yukarıda yer alan bu resimlerin sayısını arttırmak pekâlâ mümkündür. Bu görsel malzemenin bir bölümü ise aşağıda iki örneği bulunan "verginle güvendesin" veya "vergilerimiz ile büyüyoruz" başlıklarıyla kayda değer mesajlar veren ve oldukça dikkat çekici bir tasarıma sahip olan afişlerden oluşmuştur (Karabıyık, 2013: 100; Komisyon, 2015: 114; Yıldırım vd., 2019: 181):

Öğretim programlarında yapılandırıcı yaklaşımın benimsenmesinden sonra ders kitaplarına yansıyan en önemli değişikliklerden biri, hiç şüphesiz etkinliklerin önemli bir yer tutması olmuştur. Nitekim incelenen ders kitaplarında birtakım etkinliklere yer verildiği tespit edilmiştir. Bu etkinliklerden bazılarıyla çocuklardan ya vergi vermenin önemine dair bir afiş hazırlayıp ürün dosyalarında saklamaları (Karabıyık, 2013: 100) ya da bir afişte yer alan "vergi ver ki" ifadesini tamamlayarak bir slogan oluşturmaları (Yılmaz vd., 2018: 175) istenmiştir. Bu sayede çocukların

konuyu aktif bir şekilde öğrenerek daha iyi kavramaları sağlanmaya çalışılmıştır.

Bizzat okul sıralarında eğitim gören çocuklar tarafından kaleme alındığı tespit edilen ve yukarıda bir örneğine yer verilen şiirlere (Komisyon, 2015: 114; Yılmaz vd., 2018: 175) olduğu gibi başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Turgut Özal gibi devlet büyüklerinin veciz sözlerine veya yaptıkları tanımlara/açıklamalara da (Karabıyık, 2013: 98, 100-101; Komisyon, 2015: 114-115) başvurularak hem zenginleştirme hem de etki gücünü artırma bakımından konuya önemli bir katkıda bulunulmuştur. Bunlara, yine vergiye dair bir gazete ve internet haberi (Komisyon, 2015: 115) ile mektup da (Karabıyık, 2013: 101) eklenmelidir.

Çocuklara ayrıca "alışverişleriniz sonrasında fiş ya da fatura alıyor musunuz? Vergi neden ödenir? Vatandaşların vergi vermelerinin ülke ekonomisine katkıları neler olabilir? Vergi vermek ve alınan vergileri halkın hizmetine sunmak neden bir sorumluluktur?" (Komisyon, 2015: 114-115), "Bireylerin alışverişlerden sonra fiş ya da fatura almamalarının bireylere ve devlete nasıl etkileri olabilir? Tartışınız. Devlete karşı sorumluluğumuz ve borcumuz olan vergiyi hangi yollarla öderiz? Tartışınız" (Yılmaz vd., 2018: 174), "Vergiler işsizlik, kutluk ve yoksulluğu önleyebilir mi? Tartışınız. Siz yetkili birisi olsaydınız gelir vergisi sıralamasında ilk sıralarda yer alan birey ya da kurumlara nasıl teşekkür ederdingiz? Sizce vergi vermeyenlere ve vergi kaçıranlara nasıl ceza verilmelidir?" (Karabıyık, 2013: 99-100), "Çocuk sevgiyle, devlet vergiyle büyür!" sözünden hareketle vergi vermenin ülke ekonomisine katkısı hakkında neler söyleyebilirsiniz?" (Yıldırım vd., 2019: 181) gibi sorular yöneltilerek vergi ekseninde hem öz değerlendirme bulunmaları hem de düşünüp tartışarak birey ve devlet bazında cevap üretmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Bu klasik sorular, aynı zamanda diğer soru tipleriyle takviye edilmişlerdir.

SONUÇ

Eski zamanlardan beri toplanan ve başlangıçta gönüllülük esasına dayalı olan, fakat zamanla çeşitli faktörlerin etkisiyle zorunlu bir hale dönüşen vergi, esasen devlet mekanizmasının çarklarının dönmesi için önemli bir gelir kalemidir. Hali hazırda ülkemiz gelirlerinin azımsanmayacak bir bölümünün vergilerden oluşması, bu durumu açıklar bir mahiyettedir. Bununla birlikte verginin, birtakım nedenlerden ötürü birey nezdinde bir yük olarak algılandığı ve bu doğrultuda bazı mükelleflerin vergi kaçırma, vergiyi eksik yazdırma veya vergi ödememe gibi yollara başvurdukları bilinmektedir.

Pek çok ülkenin bu tür sorunlarla yüzleştiği ve bunların önüne geçmek adına birtakım önlemler aldığı açıktır. Ne var ki bu önlemlerin, uzun vadede arzulanan sonuçları üretmede yetersiz kaldıkları anlaşılıyor; bunların yerine vergi bilinciyle donanmış vatandaşlar yetiştirmek daha uzun soluklu ve etkili bir çözüm olarak görülmüştür. Bu konuda eğitimin kayda değer bir yeri olduğu genel kabul gören bir görüştür. Özellikle eğitim hayatının ilk kademeleri ve bu kademelerde okutulan ders kitapları, vergi bilinci inşa etmek ve bunun

kalıcılığını temin etmek bakımından son derece önemli addedilmiştir. Nitekim ülkemizde bu konunun geçmişten bugüne önemsendiğini, gerek 20. yüzyılın gerekse de 21. yüzyılın başlarında okutulan ders kitaplarında açıkça görmek mümkündür.

Vergi, her iki zaman dilimine ait ders kitaplarında öncelikle birtakım tanımlara başvurulmak suretiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Çocuklar, aralarında benzerlik ve farklılıkların olduğu bu tanımlar sayesinde verginin ne olduğunu, ne ile eş değerliliği bulunduğunu, hangi gerekçeyle alındığını ve kimlerin mükellef olduğunu öz olarak öğrenme fırsatı bulmuşlardır. Tanımlarda kısaca dikkat çekilen verginin alınma gerekçesi ve dolayısıyla meşruiyet zemini ayrıntılandırılarak yarının büyüklerine verginin mantığı kavratılmaya ve kendileri bu konuda ikna edilmeye çalışılmıştır.

Vergi mükellefiyetini hakkıyla ifa eden ve etmeyen vatandaşlar arasında bir ayırım yapılarak da bu durum desteklenmiştir. Verginin kutsandığı Osmanlı ders kitaplarında, mükellef vatandaşlar arasındaki ayırım çok daha güçlü nitelendirmelerle icra edilmiştir. Bu bağlamda, vergi borcunun gereğini tam anlamıyla yerine getiren vatandaşlar övülüp yüceltilirken, aksine davranışlar sergileyenler sert bir dille eleştirilerek olumsuzlanmıştır. Özellikle art arda patlak veren ayaklanmalar ve savaşlardan ötürü imparatorluk ekonomisinin önemli sorunlarla yüzleştiği ve verginin başka dönemlerde olduğundan daha fazla önem arz ettiği bir zaman diliminde vergi mükellefi vatandaşlar arasında böylesine keskin bir ayırım yapılması son derece anlamlıdır. 21. yüzyılın başlarında okutulan ders kitaplarında ise bu konuda *sorumluluk/görev* temelinde olumlu davranış sergileyen vatandaşlar yüceltilmiş; olumsuz davranışların da cezasız kalmayacağı vurgulanarak muhatap kitle bizzat ikaz edilmiştir.

Aynı kitle, verginin içeriğine de vakıf kılınmaya çalışılmıştır. Osmanlı iptidai mekteplerinde okutulan söz konusu ders kitapları, bu konuda oldukça ayrıntılıdır. Vergiler, iki tür halinde kategorize edilmiş ve her bir kategori özellikleri itibarıyla tek tek açıklanmıştır. Bu konuda adı geçen ders kitaplarına nazaran, bir yüzyıl sonra okutulanlar ayrıntıya boğulmamıştır. Öğrenci merkezli bir eğitim yaklaşımının benimsendiği bu zaman diliminde, çocuklara her ayrıntıyı hazır sunmak yerine kendileri ana hatları verilen konu üzerinde düşünmeye ve araştırmaya sevk edilmişlerdir. Bu yaklaşım, konunun sunum şeklinde de kendisini açık bir şekilde göstermiştir. Osmanlı ders kitaplarında konu bazı diyaloglar, düz anlatım, örneklendirmeler, birtakım klasik sorular ve küçük sözlüklerle desteklenerek işlenirken, 21. yüzyılın başlarında sade ve ayrıntıdan uzak bir sunum şekli benimsenmiştir. Bu sunum şekli dikkat çekici başlıklar, görsel malzemeler, çeşitli etkinlikler, şiirler, veciz sözler, gazete/internet haberleri, mektuplar ve (klasik, çoktan seçmeli, eşleştirmeli, doğru-yanlış ve boşluk doldurmaya dayalı) çeşitli sorularla takviye edilerek zenginleştirilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, A. (2005). *Kamu Maliyesi* (9. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Anyon, J. (1978). Elementary social studies textbooks and legitimating knowledge. *Theory & Research in Social Education*, 6(3), 40-55.
- Barth, J. L., & Demirtaş, A. (1997). *İlköğretim sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: YÖK/Dünya Bankası, Millî Eğitimi Geliştirme Projesi, Öğretmen Eğitimi Dizisi.
- Bean, R. M., Zigmond, N., & Hartman, D. K. (1994). Adapted use of social studies textbooks in elementary classrooms: Views of classroom teachers. *Remedial and Special Education*, 15(4), 216-226.
- Çam, İ. D. (2019). *Eğitim ve ideoloji: II. Meşrutiyet Dönemi'nde çocuk eğitime yönelik yaklaşımlar (1908-1922)* (Doktora Tezi). (Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr>).
- Demir, İ. C. & Çiğerci, İ. (2016). Vergi bilincinin oluşumunda eğitimin rolü: İlköğretim öğrencileriyle ampirik bir çalışma. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 127-143.
- Demirkaya Gedik, H. (2008). Sosyal bilgiler ders kitaplarında güncel konular. *TSA*, (1), 117-134.
- Doğanay, A. (2008). Çağdaş sosyal bilgiler anlayışı ışığında yeni sosyal bilgiler programının değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 77-96.
- Doğan, N. (1994). *İlk ve orta dereceli okul ders kitapları ve sosyalleşme (1876-1918)*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Ekiz, D. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (3. Baskı). Ankara: Anı Yayınları.
- Erden, M. (T.Y). *Sosyal bilgiler öğretimi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Gordy, L. L., & Pritchard, A. M. (1995). Redirecting our voyage through history: A content analysis of social studies textbooks. *Urban Education*, 30(2), 195-218.
- Hançerlioğlu, O. (1993). *Ekonomi sözlüğü* (5.Baskım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Harmon, J. M., Hedrick, W. B., & Fox, E. A. (2000). A content analysis of vocabulary instruction in social studies textbooks for grades 4-8. *The Elementary School Journal*, 100(3), 253-271.
- Hedrick, W. B., Harmon, J. M., & Linerode, P. M. (2004). Teachers' beliefs and practices of vocabulary instruction with social studies textbooks in grades 4-8. *Reading Horizons: A Journal of Literacy and Language Arts*, 45(2), 103-125.
- Huther, J. & Shah, A. (2000). Anti-corruption policies and programs: A framework for evaluation. *The World Bank, Policy Research Working Paper Series* (2501), 1-17.
- Kaymakçı, S. (2013). Sosyal bilgiler ders kitaplarında sözlü ve yazılı edebî türlerin kullanım durumu. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (20), 230-255.
- Kaynar Bilgin, H. (2011). Vergi ahlakının teorik çerçevesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2), 259-278.
- Koban, E. & Fırat, Z. (2007). Kayıt dışı ekonomide vergi ve sosyal güvenlik açısından denetim olgusu (Perakende sektörü-Bursa alan uygulaması). "İş, Güç", *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 9(1), 148-187.
- Kort, F. (2017). Human rights education in social studies in the Netherlands: A case study textbook analysis. *Prospects*, 47(1-2), 55-71.
- Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology* (2nd Edition). California: Sage Publications.
- Kuş, Z., Meray, Z., & Karatekin, K. (2013). İlköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 183-214.
- Mentiş Taş, A. (2007). Yeni sosyal bilgiler ders kitaplarına ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), 519-532.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], (2006). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi 6. sınıflar öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara: MEB Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*. Ankara: MEB Yayınları.
- Moon, R. J., & Koo, J-W. (2011). Global citizenship and human rights: A longitudinal analysis of social studies and ethics textbooks in the Republic of Korea. *Comparative Education Review*, 55(4), 574-599.
- Nalçacı, A. (2011). İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Erzurum Örneği). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 321-335.
- Organ, İ. & Yegen, B. (2013). Vergi bilinci ve vergi ahlakı oluşumunda muhasebe meslek mensuplarının rolü: Adana örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 241-271.
- Özen, A., Altunoğlu, B. K. & Öztornacı, E. (2015). Orta öğretim düzeyindeki öğrencilerin vergi algılama düzeylerine ilişkin ampirik bir değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 279-289.
- Sever, R. & Koçoğlu, E. (2013). Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki coğrafya konularına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri/Diyarbakır merkez ilçe örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(45), 17-34.
- Shaver, J. P. (1965). Reflective thinking, values, and social studies textbooks. *The School Review*, 73(3), 226-257.
- Sumalatha, K., & Ramakrishnaiah, D. (2004). Sex bias in secondary school social studies textbooks: A case study in India. *American Journal of Applied Sciences*, 1(1), 62-63.
- Su, Y.-C. (2007). Ideological representations of Taiwan's history: An analysis of elementary social studies textbooks, 1978-1995. *Curriculum Inquiry*, 37(3), 205-237.
- Şahin, M. (2014). Sosyal bilgiler ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 31-46.
- Şahpaz, K., Akgül, Ö. & Yardımcıoğlu, F. (2014). Fırıncı esnafının vergi bilinci ve vergi algısı: Sakarya ili örneği. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 59-81.
- Tay, B. (2005). Sosyal bilgiler ders kitaplarında öğrenme stratejileri. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 209-225.
- Tomal, N. & Yılar, M. B. (2019). An evaluation of social studies textbooks in Turkey: A content analysis for curriculum and content design. *Review of International Geographical Education Online*, 9(2), 447-457.
- Turhan, S. (1998). *Vergi teorisi ve politikası* (6. Baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Üstel, F. (2014). *Makbul vatandaşın peşinde: II. Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi* (6. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Wade, R. C. (1993). Content analysis of social studies textbooks: A review of ten years of research. *Theory & Research in Social Education*, 21(3), 232-256.
- Yılar, M. B. & Akdağ, H. (2017). *Sosyal bilgiler öğretiminde vergi okuryazarlığı*. Refik Turan & Hakan Akdağ (Ed.), Sosyal bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar III (s.356-399) içinde. Ankara: Pegem Akademi.
- Yılar, M. B. & Tomal, N. (2018). *Sosyal bilgiler dersi ve yenilenen ders öğretim programı*. Abdulkadir Uzunöz & Vedat Aktepe (Ed.), Özel öğretim yöntemleri-cilt-2 (s.1-42) içinde. Ankara: Pegem Akademi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

The tax which has been collected since ancient times and was initially voluntary but gradually turned into a mandatory due to various factors, is essentially an important revenue item for the turning of the wheels of the state mechanism. The fact that a substantial part of our country's income is comprised of taxes is an explanation for this situation. However, it is clear that the tax is perceived as a burden on the individual due to a number of reasons, and in this direction, some taxpayers resort to tax evasion, underprinting or not paying taxes.

It is known that many countries face such problems and take some precautions to prevent them. However, it has been understood that these measures are insufficient to produce the desired results in the long run; instead, it has been seen as a longer-term and effective solution to raise tax-conscious citizens. It is a generally accepted opinion that education has an important place in this subject. Especially the first stages of the education life and the textbooks taught at these levels have been assumed extremely important in terms of building tax awareness and ensuring its permanence. As a matter of fact, it is possible to clearly see that this issue has been given importance in our country from the past to the present in the textbooks taught both in the early 20th and 21st century.

The aim of this research is to examine the tax awareness that is tried to be gained to the elders of the future by analyzing comparatively the details of the tax issue in the textbooks of the 20th and 21st century. In the study, in which a qualitative approach was adopted, document analysis, one of the qualitative data collection methods, was used. The data sources of the research consist of 8 textbooks. Four of them are textbooks named *Musâhabât-ı Ahlâkiyye... (Lectures on Morality...)* which were taught in Ottoman primary schools in the early 20th century. Others consist of *Social Studies* textbooks used in 6th grade in the early 21st century. The data collected from these textbooks in line with the purpose of the research were analyzed using content analysis technique. As a result of the analysis, important similarities and differences were found in the textbooks of both time periods regarding tax.

Tax was tried to be explained in the textbooks of both time periods by referring to certain definitions. By these definitions in which there are similarities and differences, students have had the opportunity to learn what the tax is, what it is equivalent to, for what reason it is collected and who is the taxpayer. In the definitions, the rationale for receiving the tax and therefore the legitimacy grounds were detailed briefly and the elders of tomorrow were encouraged to understand the logic of the tax and convince about this issue.

This situation was supported by making a distinction between citizens who perform their tax obligations properly and those who do not. In the Ottoman textbooks where the tax was blessed, the distinction between taxpayers was exercised with much stronger characterizations. In this context, citizens who completely fulfill the obligation of their tax debt are praised and glorified while those who display contrary behavior are harshly criticized and negated. A sharp distinction between taxpayer citizens is especially meaningful at a time when the imperial economy is facing important problems due to sequential rebellions and wars so tax is more important than in other periods. In the textbooks taught in the early 21st century, citizens who displayed positive behavior on the basis of responsibility/duty in this regard were glorified; it was also emphasized that negative behaviors would not go unpunished and students were personally warned.

The same group has been tried to make the content of the tax aware. The textbooks taught in Ottoman primary schools are quite detailed on this subject. Taxes are categorized in two types and each category is explained one by one according to their features. Compared to the textbooks mentioned on this subject, those taught a century later are not overwhelmed with details. In this time period in which a student-centered education approach was adopted, children were encouraged to think about and research on the subject outlined instead of presenting every detail ready. This approach clearly showed itself in the presentation of the subject. While the subject was covered with some dialogues, lectures, examples, some classic questions and small dictionaries in the Ottoman textbooks, a simple and far from detail presentation style was adopted in the early 21st century. This presentation style has been tried to be enriched by supplementing with remarkable titles, visual materials, various activities, poems, laconic words, newspaper/internet news, letters and various question types (classic, multiple choice, matching, true-false and gap-filling)